

Η Πολυάννα στη Μίλητο

Από τον ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΘΑΝΑΣΑ

Κερασένια Σ. Παπαλεξίου,
Εισαγωγή στην Οντολογία
των Προσωκρατικών,
Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη
2015, 250 σελ.

«Ο ελληνικός λαός ήταν ιντελλεκτουέλ». Η φράση δεν προέρχεται από κάποιο editorial του περιοδικού *Marie Claire*, αλλά από την υπό κρίσιν μονογραφία (σ. 56). Το σχόλιο αυτό δεν πρέπει να εκληφθεί ως εξωτερική επίκριση· ανταποκρίνεται, αντίθετα, σε μια υπόρρητη φιλοδοξία της ίδιας της εργασίας, η οποία θα περιγραφεί στη συνέχεια.

Η έκδοση έχει ως θέμα της την οντολογία των Προσωκρατικών και απαρτίζεται από δύο κύρια κεφάλαια:

- II. Οι Προσωκρατικοί
- III. Η Οντολογία των Προσωκρατικών

Τα κεφάλαια αυτά πλαισιώνονται από τρία μικρότερα:

- I. Αποικισμός και ποιητική παράδοση
- IV. Η παραστασιακότητα στην οντολογία των Προσωκρατικών
- V. Η επίδραση των Προσωκρατικών

Κατά τον τίτλο του, το έργο φιλοδοξεί να αποτελέσει μία «Εισαγωγή». Το ακριβές περιεχόμενο αυτής της «εισαγωγικής» στόχευσης δεν διευκρινίζεται σε κανένα σημείο της εργασίας. Έχοντας ολοκληρώσει την ανάγνωση του κειμένου, κάποιος αυστηρός κριτής θα υποστήριζε ενδεχομένως ότι, όπως και αν εκλάβουμε το νόημα μιας Εισαγωγής, η παρούσα εργασία αποτυγχάνει να ανταποκριθεί σε αυτό: δεν καταφέρνει, π.χ., να εισαγάγει τον αρχάριο αναγνώστη στις βασικές έννοιες της σκέψης των Προσωκρατικών, και ειδικότερα της οντολογίας τους, ούτε γενικότερα στην προβληματική της οντολογίας ή ευρύτερα της φιλοσοφίας. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν, εντούτοις, επιφανειακό. Η εργασία είναι εισαγωγική με ένα νόημα ευρύτερο και βαθύτερο από την όποια κοινή Εισαγωγή – αφού εισάγει σε έναν νέο, απολύτως πρωτότυπο τρόπο ενασχόλησης με τα κείμενα της φιλοσοφικής παράδοσης. Η εργασία διαρρηγνύει τα παραδεδомένα ακαδημαϊκά μέτρα· απαγκιστρώνεται από τη δέσμευση διατύπωσης ερμηνευτικών ερωτημάτων και την ανάγκη έκθεσης επιχειρημάτων· αποτινάσσει τον ζυγό της ανάλυσης και της διατύ-

πωσης σκέψεων με συνοχή και ειρμό. Και στην πραγματικότητα προβάλλει και εφαρμόζει μια νέα, πρωτότυπη μεθοδολογική πρόταση προσέγγισης της προσωκρατικής σκέψης.

Η συγγραφέας έχει εγκολπωθεί την περίφημη ρήση του Ηράκλειτου (B 93): ὁ ἄναξ, οὗ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει. Παρακάμπτει λοιπόν την ανάγκη να ξεκαθαρίσει εξαρχής τις μεθοδολογικές ή άλλες προϋποθέσεις της εργασίας της, να εκθέσει στοχεύσεις, ή εντέλει να εξαγάγει ρητά συμπεράσματα. Θέτει, αντίθετα, τον αναγνώστη ενώπιον μιας οξείας ερμηνευτικής πρόκλησης: να ανακαλύψει ο ίδιος τα κλειδιά που θα του επιτρέψουν να ξεκλειδώσει, με την αναγκαία βεβαιώς «αισθητικότητα» (σ. 44, 209, 210), τις θύρες που διαφυλάσσουν και προφυλάσσουν το νόημα των λεγομένων – όχι μόνο της συγγραφείας, αλλά και των ίδιων των Προσωκρατικών. Το κλειδί για την κατανόηση του ερμηνευτικού της εγχειρήματος μας παρέχει το δεύτερο υποκεφάλαιο¹ του Κεφ. IV: «Μια σουρρεαλιστική αντίληψη του κόσμου».

Ίδιον της ερμηνευτικής τιμότητας της Παπαλεξίου είναι ωστόσο η απροθυμία της να προκαταλάβει τον αναγνώστη: Δεν προτάσσει εξαρχής αυτό το ερμηνευτικό κλειδί, αλλά τον αφήνει ελεύθερο να την παρακολουθήσει στο επίπονο ερμηνευτικό της εγχείρημα. Κυρίως, η συγγραφέας δεν επεξηγεί πούθενά το εννοιολογικό περιεχόμενο αυτής της «σουρρεαλιστικής» αντίληψης. Πρόκειται για στάση προσφύη και αρμόζουσα – αν θυμηθεί κανείς πόσο τα διάφορα περί υπερρεαλισμού «μανιφέστα»² υπολείφθηκαν της πηγαίας ποιητικής και δυνάμει ανατρεπτικής δύναμης αυτού του κινήματος. Φαίνεται ότι η Παπαλεξίου έχει πλήρη επίγνωση αυτής της ελλειμματικότητας. Αναφέρεται λοιπόν στη «σουρρεαλιστική αντίληψη»

χωρίς να υπεισέρχεται σε εννοιολογικές διασαφήσεις· δεν αναφέρει καν ότι η σύνδεση υπερρεαλισμού και προσωκρατικής φιλοσοφίας έχει γίνει από τον ίδιο τον Μπρετόν, ο οποίος ενδεικτικά απονέμει στον Ηράκλειτο τον τίτλο του πρώτου υπερρεαλιστή.³ Η συγγραφέας αναδέχεται λοιπόν με θάρρος τον κίνδυνο να θεωρηθεί ότι, παραλείποντας να αναγνωρίσει τέτοιες οφειλές, οικειοποιείται ξένη πνευματική εργασία.

METHODUS NOVA

Χαρακτηριστικό δείγμα της *methodus nova* που εισηγείται η Παπαλεξίου είναι το εξής απόσπασμα από το καταληκτικό κεφάλαιο του βιβλίου, το σχετικό με την «επίδραση των Προσωκρατικών». Στο κεφάλαιο αυτό, και έχοντας πλήρως αφομοιώσει το ηρακλείτειο (B 124) σάρμα εϊκή κεχυμένον, η συγγραφέας συμπυκνώνει με τρόπο διεισδυτικό, σε τρεις μόνο προτάσεις, και απελευθερωμένη από κάθε στείρα συστηματικότητα ή και ανάγκη τήρησης μιας χρονολογικής έστω σειράς, τις επιδράσεις των Προσωκρατικών στον Νόβαλις [sic], τον Μπερξόν, τον Montaigne (αλλά όχι Μονταίνιο) και τον Κίερκεγκωρ (αλλά όχι Kierkegaard). Καταγράφοντας τις επιδράσεις του πυθαγορισμού, έχει παρεμπιπτόντως, και χωρίς κανένα ίχνος έπαρσης, προβεί σε μια σημαντική ανακάλυψη: πίσω από τον φιλόσοφο που όλοι γνωρίζαμε ως Νουμίνιο (2ος αι. μ.Χ.) κρύβονται (σ. 234) αφενός κάποιος «Νουμίνιος», τον οποίο εντάσσει στον Νεοπυθαγορισμό του 1ου αι. μ.Χ., και αφετέρου κάποιος «Νουμίνιος ο εκ της Απαμείας Συρίας (2ος αι. μ.Χ.)». Αμέσως μετά, ωστόσο, η συγγραφέας διαρρηγνύει πλήρως τους πραγματολογικούς περιορισμούς και καταναγκασμούς, για να κάνει την καίρια διαπίστωση, στην οποία ας μας επιτραπεί να εντοπί-

σουμε την κορύφωση της ερμηνευτικής δεινότητας που αποτυπώνεται στο κείμενο:

Οι Πυθαγόρειοι επηρέασαν και τους Στωικούς. Στη Βασιλική Πύλη του καθεδρικού ναού της Σαρτρ υπάρχει το άγαλμα του Πυθαγόρα (σ. 234-5).

Μόνο ένα πνεύμα μαραμένο από τον στείρο ακαδημαϊσμό θα διέβλεπε εδώ ένα χάσμα στη μετάβαση από τους Στωικούς στη Βασιλική Πύλη του καθεδρικού ναού της Σαρτρ. Τολμώ, αντίθετως, να υποστηρίξω ότι το όνομα Σαρτρ επέχει εδώ καίρια θέση στη συλλογιστική της Παπαλεξίου: Διότι Σαρτρ δεν είναι μόνο η πόλη Chartres, αλλά και ο φιλόσοφος Sartre. Αυτός, λοιπόν, ο μέγας υπαρξιστής φιλόσοφος, δέκτης πολλαπλών επιδράσεων του στωικισμού, αποτελεί το νήμα που συνδέει Στωικούς και καθεδρικό ναό της Σάρτρης στο ανωτέρω απόσπασμα.

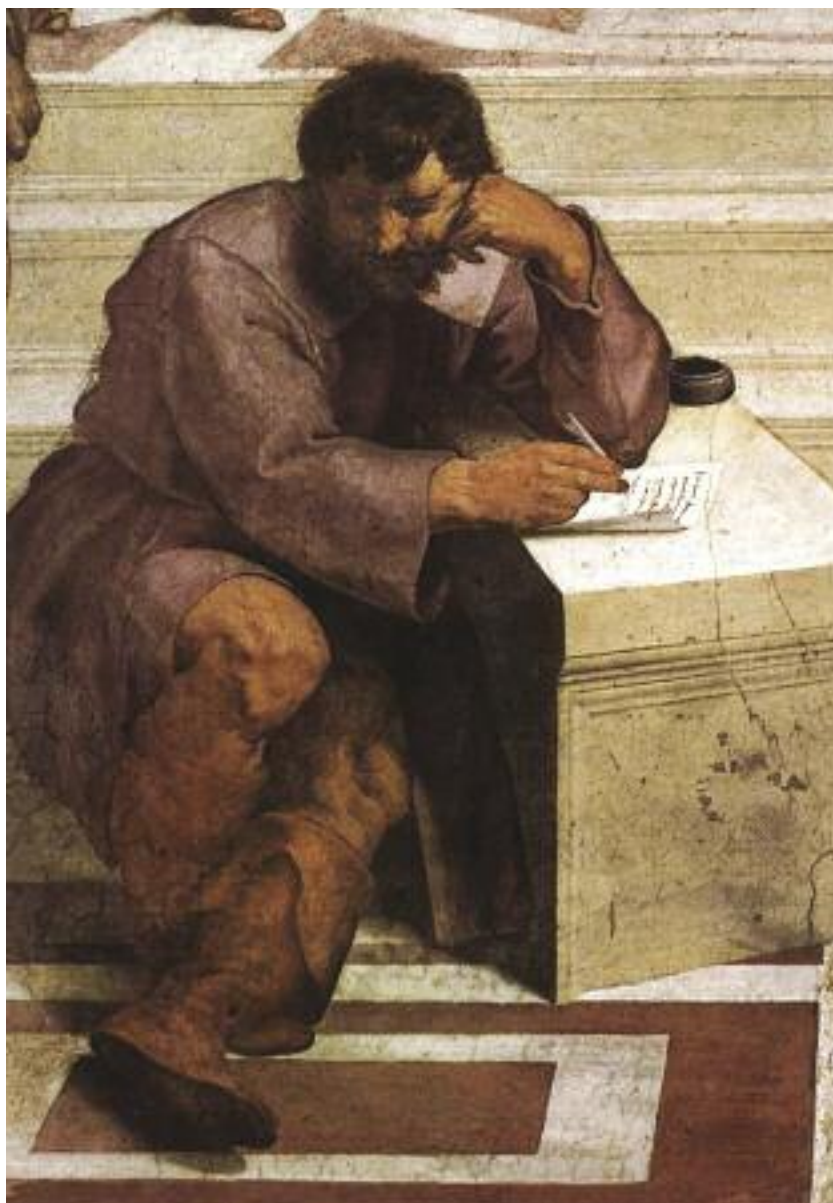
Η παρατεθείσα φράση αποτελεί, συνεπώς, χαρακτηριστικό δείγμα της υπερρεαλιστικής ερμηνευτικής μεθόδου για την οποία έγινε λόγος ανωτέρω, και η οποία εφαρμόζεται εδώ δια των τεχνικών του ελεύθερου συνειρμού και της αυτόματης γραφής. Σε αυτή την τελευταία έχει εξάλλου αναφερθεί και η ίδια η συγγραφέας ενωρίτερα (σ. 215), αποδίδοντας στους Προσωκρατικούς «μια υποψία αυτόματης γραφής (η οποία κάθε άλλο παρά αυτόματη ήταν)». Το ίδιο ισχύει, *mutatis mutandis*, και για το δικό της ερμηνευτικό ενέργημα: αφήνει να αιωρηθεί μια υποψία αυτόματης γραφής, η οποία κάθε άλλο παρά αυτόματη είναι. Κι αν κάποιος διαβλέπει μια αντίφαση σε μια υποψία αυτόματης γραφής που όμως δεν είναι αυτόματη, τότε σίγουρα είναι άμοιρος της διαλεκτικής – μιας έννοιας στην οποία η Παπαλεξίου επανέρχεται αδιάπτωτα και ακαταπόνητα: Η αναμέτρηση ελεατισμού και ηρακλειτισμού

έχει «διαλεκτικότερο χαρακτήρα» (σ. 122)· την «ενότητα των αντιθέτων» οφείλουμε να την εξηγήσουμε «διαλεκτικά κατά τον Ηράκλειτο» (σ. 146)· ο Παρμενίδης αποδεικνύει τη «διαλεκτική [...] σχέση γλώσσας και σκέψης» (σ. 153)· ο Ηράκλειτος είναι, φυσικά, κάτοχος μιας «ηρακλείτεια[ς] διαλεκτική[ς]», δίνοντας στη γλώσσα της «έναν άλλο ρυθμό» (σ. 163)· ενώ οι ιστορικοί ορίζοντες της εργασίας διανοίγονται με την επισήμανση (σ. 163) ότι το Β 51 του Ηράκλειτου «βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε διαλεκτικής επεξεργασίας (ηρακλείτειας, πλατωνικής, εγγελιανής, μαρξιστικής)». Όπως εύστοχα δείχνει η Παπαλεξίου, και μόνη η ψιλή επίκληση της «διαλεκτικής» είναι ικανή να επιλύει μεγάλο μέρος των φιλοσοφικών προβλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, αξιοσημείωτη είναι και η διεύρυνση της έννοιας της σύγχρονης φιλοσοφίας, με την εμβριθή παρατήρηση (σ. 236) ότι «οι Προσωκρατικοί επηρέασαν και τους περισσότερους σύγχρονους φιλοσόφους: Μ. Heidegger, Κ. Popper, Κ. Marx».

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΣΥΝΕΙΡΜΟΙ

Τα μεθοδολογικά εργαλεία του ελεύθερου συνειρμού και της αυτόματης γραφής εφαρμόζονται με συνέπεια σε όλη την έκταση των κεντρικών κεφαλαίων II και III. Όπως ήδη τονίστηκε, σε κανένα σημείο τους η συγγραφέας δεν υποτάσσει την εργασία της στη βάση της διατύπωσης ερωτημάτων και ανάπτυξης επιχειρημάτων. Ο λόγος της διέπεται από μια πειστική αμεσότητα και μια διαυγή αποδεικτικότητα. Αξίζει να λάβουμε όλοι μια γεύση αυτής της ερμηνευτικής στάσης, μέσα από κάποια παραθέματα:

- «για τον Λόγο το φυσικό είναι εμποτισμένο με λόγο» (σ. 29)
- «Κατά τον Gramsci [...], ο διανοούμενος οφείλει να παρέμβει. Να φέρει την κουλτούρα μέσα στους κόλπους της κοινωνίας του. Κατά περίεργο τρόπο οι Προσωκρατικοί λειτούργησαν έτσι ακριβώς» (σ. 39).
- «Η ηρακλείτεια ρήση: “ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων”, ταιριάζει απόλυτα στο πνεύμα του αποικισμού, τόσο του πρώτου όσο και του δεύτερου» (σ. 49 – η στίξη της συγγραφέως).
- «Όλες σχεδόν οι βασικές θεωρήσεις των Προσωκρατικών, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, ειπώθηκαν [sic] στα επικά και λυρικά ποιήματα που προηγήθηκαν» (σ. 54-

Μουσείο Βατικανού

Ο Ηράκλειτος, όπως απεικονίζεται από τον Ραφαήλ σε λεπτομέρεια της Σχολής των Αθηνών, 1511.

- 55).
- «Η ματιά των πρώτων αυτών [Μιλησίων] φιλοσόφων ήταν ακόμα στραμμένη προς τα έξω [...] Με πρωτοπόρο τον Αναξίμανδρο, όμως, η φιλοσοφική ματιά θα αποκτήσει εσωτερικότερο χαρακτήρα» (σ. 70).
- «Το παρμενίδειο Ποίημα [...] υπερβαίνει το μισό του αρχικού του μεγέθους» (σ. 89).
- Στην ατομική θεωρία συναντούμε «το τέλος της τομής, της *διαίρεσης του άμμητου* σημείου» (σ. 112 – η υπογράμμιση δική μου).
- «Οι πλουραλιστές οντολόγοι είναι οι ρέοντες, δηλαδή, κατά πρώτο λόγο ο Ηράκλειτος, αλλά και όσοι επηρεάστηκαν καθοριστικά από τη σκέψη του, χωρίς όμως να μπορούμε να τους ονομάσουμε Ηρακλειτικούς» (σ. 121)· ωστόσο: «Η αναμέτρηση [...] με τους ρέοντες (Ηρακλειτικοί) [...]» (σ. 122).
- Ο Παρμενίδης «ανοίγει το δρόμο της ερμηνείας του όντος ως πραγματικότητα ή πραγματικό, και όχι μόνο ως υπαρκτικό» (σ. 155).
- Η «έννοια της αλλοίωσης [sic – ...] αποτυπώνει ένα καθεστώς κατάστασης» (σ. 173).
- «Με τον Ηράκλειτο [συντελείται] η μετατόπιση του λόγου στο Λόγο – αλλά και του Λόγου στο λόγο» (σ. 185).
- «Από την ηρακλείτεια και παρμενίδεια σκέψη και εντεύθεν έχει τεθεί ήδη –υπό όρους– το ζήτημα της νεωτερικότητας και μετανεωτερικότητας:» (σ. 186).

Ενόψει αυτής της τελευταίας θέσης, από έναν κοινό μελετητή θα αναμέναμε να την τεκμηριώσει, ενδεχομένως δε και να επεξηγήσει το παρεμβλητό «υπό όρους». Όχι όμως από την Παπαλεξίου· η συγγραφέας προτιμά να παραθέσει αμέσως μετά, άνευ περαιτέρω σχολίων ή και μεταφράσεως, τρία αποσπάσματα του Παρμενίδη και δύο του Ηράκλειτου. Είναι προφανές ότι με αυτόν τον τρόπο επιθυμεί να θέσει τον αναγνώστη ενώπιον της πρόκλησης να ανασυγκροτήσει ο ίδιος τη συλλογιστική της, εν μέσω ενός διαλό-

γου που θα διεξαγάγει μόνος του – και τούτο είναι βεβαίως ίδιον κάθε γνήσιας φιλοσοφίας. Το ίδιο υπαινικτικό κλείσιμο του ματιού απευθύνει στον επαρκή αναγνώστη και το προτελευταίο παράθεμα: τον καλεί να κατανοήσει ο ίδιος τη (διαλεκτική!) μετάβαση από τον Λόγο στον λόγο και τούμπαλιν· ακριβώς γι' αυτό η ίδια η συγγραφέας αποφεύγει, καθ' όλην την έκταση της μονογραφίας της, να επεξηγήσει την εννοιολογική σήμανση της αναγραφής του Λόγου/λόγου με κεφαλαίο ή πεζό.

Συνειρμικά, και δια της αυτομάτου γραφής, η λέξη *πεζό* θυμίζει εδώ στον γράφοντα μία ακόμη *πεζή* ενασχόληση την οποία η Παπαλεξίου δικαίως αποφεύγει. Πρόκειται για την εννοιολογική ανάλυση και διασάφηση της χρήσης όρων (και παραγών τους) όπως ο «μονισμός» (σ. 72 για τους Μιλησίους· σ. 74 για τον Θαλή· σ. 78 για τον Αναξίμανδρο· σ. 80 για τον Αναξίμαν· σ. 85 για τους Ελεάτες· σ. 88 για τον Παρμενίδη· σ. 112 για τους Ατομικούς· σ. 121 για τους Μιλησίους ως «υλικούς μονιστές»· σ. 151 για Εμπειροκλή και Ατομικούς – κι αυτούς ως «υλικούς μονιστές»), ο «υλοζωισμός» (σ. 28, 78, 134) ή το «υπερβατικό» (σ. 28, 64, 107, 121, 136, 193, 204). Η συγγραφέας αρνείται έτσι να υποβιβάσει τη γραφή της σε μια υπομνηματιστικού χαρακτήρα ανάλυση αυτών των όρων, αλλά αφήνει τη σκέψη του αναγνώστη ελεύθερη να πετάξει ψηλά, να αρθεί πάνω από τις ερμηνευτικές μικρολογίες, να ανοιχτεί σε νέους ορίζοντες. Γενικότερα, η συγγραφέας δεν εμπλέκεται σε συζητήσεις γύρω από γνωστά, ανεπίλυτα ερμηνευτικά προβλήματα, ούτε σε διαμάχες μεταξύ μελετητών. Προτιμά να χαράξει τη δική της, αυτόνομη και ανεπηρέαστη πορεία. Οι σημειώσεις και παραπομπές της είναι πολλές: εν συνόλω 676. Το μερίδιο που καταλαμβάνουν ανάμεσά τους οι αναφορές σε πρόσφατες μελέτες είναι εντούτοις ελάχιστο. Η Παπαλεξίου προτιμά (δικαίως!) να εμπιστεύεται τους κλασικούς, ενώ συνήθως αποφεύγει τις ειδικές μελέτες, στρεφόμενη σε γενικές ιστορικές συνόψεις. Στην κορυφή των παραπομπών της μονογραφίας φαίνεται πως βρίσκονται οι Zeller-Nestle (1928) με δώδεκα, οι Windelband-Heimsoeth (1935) με δεκαπέντε και οι Kirk-Raven-Schofield (1957/1983) με είκοσι πέντε αναφορές.

Οφείλουμε πάντως να σημειώσουμε, και πάλι προς έπαινον, ότι ο

υπαινετικός χαρακτήρας του έργου διατηρείται και σε πολλές από τις παραπομπές. Όταν π.χ. η συγγραφέας θέλει να υποστηρίξει ότι «μεγάλη σημασία [...] για την προσωκρατική φιλοσοφία είχε η ποιητική παράδοση και οι διεργασίες που αυτή πρωτοδοτούσε» (σ. 54), δεν παραλείπει να παραπέμψει για αυτή την πρωτότυπη θέση σε μελέτη της κ. Μαραγγιανού-Δερμούση. Στην ίδια μελετήτρια παραπέμπει για την καταγραφή του ημίσεος των «κυριότερων Πυθαγορείων» που κατονομάζονται στη σ. 95 («Κέκρωψ, Βροντίνος, Παρμενίσκος, Φιλόλαος, Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης, Πάρων, Αμεινίας») – όχι όμως και για το έτερον ήμισυ που έπεται («Ιππόδαμος, Θεόδωρος, Αρχύτας ο Ταραντίνος, Δάμων, Έκφρατος, Ξενοφίλος ο Αθηναίος, Εχεκράτης από τη Φλειούντα, Ίππασος ο Μεταποντίνος»). Ο λόγος της διάκρισης είναι τόσο προφανής, ώστε να παρέλκει εδώ η διασάφισή του. Ούτε όμως η πασίγνωστη επισήμανση (σ. 75) ότι «ο Θαλής δεν ενδιαφερόταν μόνο για πρακτικά ζητήματα» μένει ατεκμηρίωτη: εδώ έχουμε παραπομπή στον Θεοδόση Πελεγγρίνη.

ΠΡΩΤΟΤΥΠΕΣ ΘΕΣΕΙΣ

Οι πρωτότυπες θέσεις που με κάθε αφορμή διατυπώνει η Παπαλεξίου είναι τόσες πολλές, που η απλή αναφορά τους θα ξεπερνούσε κατά πολύ τα όρια της παρούσας βιβλιοκρισίας. Θα καταγράψω εδώ μερικές μόνο από αυτές:

- Ενώ όλοι οι μελετητές μέχρι σήμερα θεωρούσαν το ύφος του Ηράκλειτου αινιγματικό, η Παπαλεξίου το χαρακτηρίζει ως «μια λογοτεχνική γραφή επικών διαστάσεων» (σ. 82).
- Ο Παρμενίδης υπήρξε και αυτός ένας «φυσιολόγος» (σ. 136).
- Ενώ όλοι οι αναγνώστες του Παρμενίδη πίστευαν ότι η κοσμολογία του εντοπίζεται στο δεύτερο μέρος του ποιήματος (Δόξα) και η οντολογία στο πρώτο (Αλήθεια), η Παπαλεξίου σημειώνει ότι «η κοσμολογική αφήγηση εδώ είναι μέρος της οντολογικής αφήγησης» (σ. 138). Το γεγονός ότι στην αμέσως προηγούμενη πρόταση είχε υιοθετήσει την προαναφερθείσα παραδοσιακή θέση αποτελεί σαφώς δείγμα της έμπρακτης διαλεκτικής μεθόδου που η μονογραφία υιοθετεί και εφαρμόζει.
- Ενώ όλοι οι μελετητές πίστευαν μέχρι σήμερα ότι ο στίχος 8.34

του παρμενίδειου ποιήματος υποστηρίζει μια ταύτιση του Νοείν με το Είναι, η Παπαλεξίου διαβλέπει εδώ μια «ταυτότητα νοείν και νοήματος» (σ. 144).

- Σε αντίθεση με την εδραία πεποίθηση ότι ο Παρμενίδης υποστηρίζει την αφθαρσία του Είναι/έοντος, η Παπαλεξίου του αποδίδει τη θέση ότι «είναι λογικά αδύνατη κάθε απόπειρα αποδοχής [...] της αφθαρσίας [...] του όντος» (σ. 165 – δηλαδή, κατά τον Παρμενίδη, το Εόν/ον είναι αναγκαστικά φθαρτό!).
- Ενώ ο ίδιος ο Παρμενίδης αποφεύγει να πει οτιδήποτε για το Μηδέν (ή μη ον), χαρακτηρίζοντάς το απλώς «ανόητο» και «ανώνυμο», η Παπαλεξίου δεν διστάζει να το προσδιορίσει ως «διαιετό» και «ασυνεχές» (σ. 187).
- Ενώ όλοι θεωρούσαν ότι οι αυτοβιογραφικές αναφορές του πλατωνικού *Φαίδωνα* αφορούν τον Σωκράτη, η Παπαλεξίου υποστηρίζει (κάπως αόριστα, ομολογούμενως) ότι «σε κάποιο από τα βιβλία του αναφέρει ο Πλάτων ότι διάβασε πως [...]» (σ. 131).
- Ενώ όλοι οι μελετητές του Πλάτωνα αναγνωρίζουν ως ένα από τα κύρια μελήματα της θεωρίας (ή υπόθεσης) των Ιδεών την ανάγκη δικαιολόγησης, θεμελίωσης και τεκμηρίωσης της πολλαπλότητας των ονομάτων που αποδίδονται σε ένα ον, η Παπαλεξίου επισημαίνει πως η δυνατότητα να «υπάρχουν δυο ονομασίες για ένα ον [είναι] πράγμα αστείο, κατά τον Πλάτωνα» (σ. 143).
- Σε μια παρεκβατική αναφορά στον Αριστοτέλη, και ερμηνεύοντας προφανώς τη φράση κινεί δὲ ὡς ἐρόμενον (Μετ. 1072b3), η συγγραφέας συνάγει από αυτήν μια «επιθυμία του πρώτου κινούντος να προκαλέσει κίνηση» (σ. 222).

Και μόνο αυτή η τελευταία θέση ακυρώνει στην πράξη χιλιάδες σελίδες που έχουν γραφεί για την αριστοτελική σύλληψη του *πρώτου κινούντος*. Πιστεύω, συνεπώς, ότι όχι μόνο η ελληνική αλλά και η διεθνής φιλοσοφική κοινότητα θα ανυπομονούσε να διαβάσει την επόμενη, εκτενέστερη και όχι εισαγωγική μονογραφία της Παπαλεξίου, δημοσιευμένη ίσως σε κάποια διεθνή γλώσσα, όπου όλες οι ανωτέρω ρηξικέλευθες θέσεις θα παρουσιάζονταν με κάποια τεκμηρίωση.

Έως τότε, η συγγραφέας θα απευθύνεται αποκλειστικά στο ελληνό-

φωνο κοινό, με την ευθεία και απερίφραστη διατύπωση καιρίων επισημάνσεων όπως η εξής:

- «Στη μεταπαρμενίδεια φιλοσοφία, χρονολογικά, εντάσσονται όλοι οι μετά τον Παρμενίδη εμφανιζόμενοι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι» (σ. 105).

Ή όταν, αποδεικνύοντας μια ευρύτητα πνεύματος και γενικότερης μόρφωσης, αλλά και μια αξιοσημείωτη βαθύνοια, τονίζει ότι οι αποικισμοί της αρχαιότητας

- «διαφοροποιήθηκαν σημαντικά από τα χαρακτηριστικά του νεότερου αποικισμού» (σ. 48).

Ή όταν αποτολμά να καταθέσει ακόμη και έναν νέο, *πρωτόντο ορισμό για τη φιλοσοφία* ως

- «εκείνη δηλαδή την ικανότητα εξήγησης του πραγματικού ώστε να αποδώσει η επιδεξιότητα του ανθρώπου» (σ. 67).

ΔΙΕΥΡΥΝΟΝΤΑΣ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η παρούσα παρουσίαση θα ήταν ελλιπής, αν δεν τόνιζε και την ευχέρεια με την οποία η συγγραφέας όχι απλώς χειρίζεται τη Νέα Ελληνική, αλλά και αγωνίζεται διαρκώς να διευρύνει τα όριά της – χωρίς να υπακούει δουλοπρεπώς σε δήθεν κανόνες και συμβάσεις. Δεν διστάζει, λοιπόν, να εμφανίσει λέξεις όπως «απομαγικοποίηση» (σ. 24, 36 – αντί π.χ. της ‘απομάγευσης’), ‘διαχειρισμός» (σ. 54, 183 – αντί π.χ. της ‘διαχείρισης’), ‘αρήγει» (σ. 59), ‘δόκηση» (σ. 161), ‘ίδωμα» (σ. 51, 67, 134, 206, 210 – αντί π.χ. της ‘θέασης’). Δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει «τον θαυμασμό» (σ. 75) εκεί όπου κάθε άλλος μελετητής θα έκανε λόγο για «το θαυμάζειν»· το «ανάλλακτων» (σ. 171), εκεί όπου κάποιος άλλος θα έγραφε «απαράλλακτων». Και αναλαμβάνει την ευθύνη μιας διατύπωσης όπως (σ. 218) «ενασχόληση στα μαθηματικά», εκεί όπου άλλοι θα έγραφαν ‘ενασχόληση με...’. Φράσεις όπως «η αναφορά σε κάποιο μαθηματικό για την εποχή μοντέλο» (σ. 218) πραγματώνουν συντακτικούς και νοηματικούς διασκελισμούς ιδιαίτερης ποιητικότητας, ενώ η διατύπωση «της *prima* φιλοσοφίας» (σ. 71) συνιστά εξέχον δείγμα ενός προζαϊκού *mélange* υψηλής γλωσσικής ποιότητας. Σε άλλα σημεία, εξάλλου, η συγγραφέας δεν διστάζει να συντάξει: το «χάρη» με γενική⁴ το «βασίστηκαν» με άμεσο αντικείμενο⁵ και το «ίδρυσε» με γενική⁶. Αλλά το αποκορύφωμα του γλωσσικού ταλάντου

της συγγραφέως εντοπίζεται στη σ. 235, με μια ιδιοφυή χρήση του υφολογικού μέσου της *variatio*: Εκεί, μια αρχική αναφορά στον Marsilio Ficino (ο οποίος χαριέντως αναγράφεται ως Marcilio) ακολουθείται από τη διατύπωση «Ακαδημία του Φιτσίνου». Η συγγραφέας καταδεικνύει έτσι έμπρακτα την αφομοιωτική ικανότητα της ελληνικής, αφού ο μεν Ficino παραμένει βεβαίως άκλιτος, εξελληνιζόμενος ωστόσο μετατρέπεται σε κλιτό: Ο Φιτσίνοσ – του Φιτσίνοσ.

Ιδιάζων είναι και ο τρόπος κατάταξη της βιβλιογραφίας, στο τέλος της έκδοσης. Εκεί, οι Zeller-Nestle τοποθετούνται αλφαβητικά (σ. 238) μεταξύ Διογένηος και Θεοδοσίου. Οι Foucault και Frede μεταξύ Τζαβάρα και Vegetti (τον οποίο η συγγραφέας καταγράφει λανθασμένα ως Vegeti – σ. 240). Αλλά διαφορετική είναι η μοίρα του Jean Frère, ο οποίος απλογραφείται ως Frere και καταλαμβάνει μια θέση μεταξύ Δραγώνα και Guthrie (σ. 245). Στην ίδια αυτή βιβλιογραφία, ο πασίγνωστος Walter Burkert έχει γίνει Burckert· ο Sir Anthony Kenny έχει γίνει Antony. Ενώ όλοι οι συγγραφείς αναγράφονται σε πτώση γενική («Κύρκου» για τον Κύρκο, «Ρούσου» για τον Ρούσο κ.λπ.), γίνεται εξαίρεση για τους «Μουρελάτος», «Μπιτσάκης» και «Νεχαμάς», οι οποίοι αναγράφονται σε ονομαστική (σ. 246)· ο πρώτος, εντούτοις, πασίγνωστος διεθνώς ως A.P.D. Mourelatos, χάνει στη σ. 242 το δεύτερο από τα βαπτιστικά του ονόματα. Ο τίτλος του κειμένου του Heidegger *Was ist das – die Philosophie?* έχει μετατραπεί στο ακατανόητο *Was ist Das die Philosophie?* (σ. 238). Και από το *Λεξικόν της Προσωκρατικής φιλοσοφίας* της Ακαδημίας Αθηνών καταγράφεται, για ανεξιχνίαστους λόγους, μόνο ο δεύτερος τόμος, που περιλαμβάνει τα λήμματα Κ-Ω (σ. 237).

Συνελόντι ειπείν: Η μονογραφία συμπυκνώνει και αποτυπώνει με τον καλύτερο τρόπο αυτό που η ίδια η συγγραφέας είχε εντοπίσει (σ. 207) ως βασικό χαρακτηριστικό της υπερρεαλιστικής στάσης: μια «ανάδυση της γνήσιας σκέψης χωρίς επεξεργασίες, αλλά μέσα από μια γλώσσα δυνατή και ευέλικτη, ικανή να εκφράσει τη φαντασία, αλλά και να κινητοποιηθεί από αυτή». Ομολογώ ότι δυσκολεύομαι να βρω άλλη, καλύτερη περιγραφή του κρινόμενου έργου, το οποίο σε κάθε περίπτωση διαρρηγγύνει τα όρια μεταξύ ερευνητικού-ακαδη-

μαϊκού και πηγαία γνήσιου φιλοσοφικού λόγου, επιτρέποντας στη φιλοσοφία να επικοινωνήσει με τον απλό κόσμο, με τον «καθημερινό βίο» (σ. 19, 40, 67), με «τα πραγματικά, καθημερινά, πρακτικά προβλήματα» (σ. 35). Μια τέτοια φιλοσοφία –ήρθε εδώ η στιγμή να αιτιολογηθεί το εναρκτήριο σχόλιο του παρόντος κειμένου– μπορεί να βρει τρόπους έκφρασης εξίσου σε ακαδημαϊκές μονογραφίες (όπως η παρούσα) και σε περιοδικά ευρείας απήχησης (όπως ένα lifestyle περιοδικό).

Αντί άλλης κατακλείδος, θα διατυπώσω μία προσωπική ερμηνευτική θέση, που συνιστά συγχρόνως και πρόταση επανερμηνείας της μονογραφίας. Ο ερμηνευτικός σουρρεαλισμός που ανέδειξε η ίδια η συγγραφέας αποτελεί *ένα* μόνο από τα ερμηνευτικά κλειδιά του κειμένου. Ένα δεύτερο, και ίσως ισχυρότερο, είναι αυτό που θα επιθυμούσα να χαρακτηρίσω ως *φιλοσοφικό ντανταϊσμό*. Το κίνημα αυτό, ως γνωστόν, αντέταξε στις θεωρητικές και πρακτικές αγκυλώσεις των αρχών του 20ού αιώνα μια σειρά από εσκεμμένα ασυνάρτητες γλωσσικές (ή και εξωγλωσσικές) εκφορ-

ρές. Ισχυρίζομαι ότι η μονογραφία της Παπαλεξίου εγγράφεται δυναμικά σε μια εκ νέου οικειοποίηση αυτής της προοπτικής – αυτή τη φορά εκ μέρους της φιλοσοφίας. Μόνο έτσι μπορώ να προσεγγίσω σημεία και θέσεις όπως:

■ Ο Ζήνων «καταλήγει σε μια σειρά άτοπων συλλογισμών, ιδιαίτερα όμως εύστοχων» (σ. 167).

■ Οι Ατομικοί «στην πραγματικότητα εισάγουν μια διαδικασία στο ίδιο status αντίληψης» (σ. 158).

Την κορύφωσή της συναντά δε αυτή η ερμηνευτική οικειοποίηση του ντανταϊσμού με την πρόταση:

■ «Στον Εμπεδοκλή (“τὸ δ’ ὄλον <πᾶς> εὔχεται εὐρεῖν”).» (σ. 181)

Η πρόταση, είμαι βέβαιος, δεν έμεινε ανολοκλήρωτη από αβλεψία, αλλά εσκεμμένα. Το ανολοκλήρωτο εξεικονίζει εδώ με τον καλύτερο τρόπο, οιονεί επιτελεστικά, τη στόχευση του εμπεδοκλείου παραθέματος: Η συγγραφέας μάς καλεί υπαινικτικά να ευχηθούμε και εμείς, μαζί της και μαζί με τον Εμπεδοκλή, ένα Όλον το οποίο παραμένει εσαεί ανολοκλήρωτο – όπως ακριβώς η δική της πρόταση.

Πάντως, όλες αυτές οι θεωρητικά έμφορτες, πλήρεις μεθοδολογικών

προϋποθέσεων αναλύσεις δεν επιβαρύνονται από κάποιο αφόρητο θεωρητικό άχθος, ούτε μεταφέρουν κάτι τέτοιο στον αναγνώστη. Αντιθέτως! Η συγγραφέας γράφει πάντα απερίσπαστη από ‘θεωρητικούς’ και ερευνητικές μικρολογίες, παραμένοντας διαρκώς αμέριμνη, με όλη την αναγκαία σιγουριά για τον εαυτό της και για την ποιότητα του εγχειρήματός της, και συνθέτοντας το κείμενό της με μια πρωτοφανή και αξιοζήλευτη μεθοδολογική αθωότητα. Το βιβλίο της, το οποίο τέμνεται και με δικά μου φιλοσοφικά ενδιαφέροντα, μας φέρνει στο νου (ας μου επιτραπεί αυτή η μεταφορά...) κάτι από την παλιά, χαμένη Ελλάδα των δεκαετιών του 1950 και 1960: Τότε που οι δρόμοι μύριζαν ακόμη γιασεμί, τα αγόρια έπαιζαν αμέριμνα ποδόσφαιρο στις αλάνες και τα κορίτσια διάβαζαν τις περιπέτειες της Πολυάννας – ενώ η φιλοσοφία δεν είχε ακόμη εκπέσει σε ερευνητική δραστηριότητα με αξιώσεις επιχειρημάτων, τεκμηρίωσης και θεωρητικής θεμελίωσης. ■

¹ Το πρώτο υποκεφάλαιο φέρει τίτλο ταυτόσημο με εκείνον ολόκληρου του

Κεφαλαίου: «Η παραστασιακότητα στην οντολογία των Προσωκρατικών». Η υιοθέτηση κοινού τίτλου για το μείζον (κεφάλαιο) και το έλασσον (υποκεφάλαιο) αποτελεί μία ακόμη καινοτομία, μία ακόμη ρητή αποτίναξη της καταπιεστικής συστηματικότητας.

² Πρβλ. ενδεικτικά Α. Breton, *Μανιφέστα του σουρρεαλισμού*. Αθήνα: Δωδώνη 1972.

³ Α. Breton, *Τι είναι ο σουρρεαλισμός*. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος 1983, σ. 141: «Ο Ηράκλειτος είναι σουρρεαλιστής στη διαλεκτική». Αναφορά σε αυτήν τη θέση του Μπρετόν κάνει και ο Αξελός (*Ο Ηράκλειτος και η φιλοσοφία*. Αθήνα: Εξάντας 1976, σ. 298), το έργο του οποίου απουσιάζει ακόμη και ως τίτλος στην παρατιθέμενη βιβλιογραφία.

⁴ «Οι αφηγήσεις αυτές, χάρη στη φιλοσοφική περίοδο στην οποία ανήκουν αλλά και μιας ιδιότυπης απορίας που εγείρουν [...]» (σ. 19).

⁵ «Οι δυο αποικισμοί, ο πρώτος και ο δεύτερος, βασίστηκαν αλλά και προήγαγαν τη χειραφέτηση» (σ. 47).

⁶ Ο Πυθαγόρας «ίδρυσε και ηγήθηκε σημαντικής θρησκευτικής και φιλοσοφικής κοινότητας» (σ. 96-97).

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΣΥΝΤΟΜΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΕΛΑΝΙ

ΚΑΡΟΛΙΝΑ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΓΙΑΤΡΟΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΚΑΡΟΛΙΝΑ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΓΙΑΤΡΟΣ

Η ιστορία ενός άντρα και η ιστορία μιας χώρας

Ένα ιστορικό μυθιστόρημα όπου ο έρωτας, τα ηθικά διλήμματα, η ματαιοδοξία, η προσφορά, οι φιλοδοξίες και η αίσθηση χρέους συνθέτουν τον καμβά μιας γενιάς Ελλήνων, επώνυμων κι ανώνυμων, που σήμερα μοιάζουν μακρινοί και άγνωστοι, όμως συνεχίζουν να μας καθορίζουν με τρόπο ανεξίτηλο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΕΛΑΝΙ | ΣΚΟΥΦΑ 71Α | 10680 | 210.3641638 | www.melanibooks.gr